

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ**

СОБОЛЬ ЛІЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 811.161.2'37:81'35 (043.5)

**ЯВИЩЕ СЕМАНТИЗАЦІЇ ГРАФЕМ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ ТА ЇХНЯ ПРАГМАТИКА**

10.02.01 – українська мова

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Космеда Тетяна Анатоліївна,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Калашник Володимир Семенович,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор кафедри української мови.

кандидат філологічних наук, професор
Черемська Ольга Степанівна,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, завідувач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян.

Захист відбудеться “20” квітня 2017 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий “17” березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню проблеми функціонування одиниць української графіки (графеміки), що мають здатність до лексикалізації та семантизації, набувають в українському мовленні, дискурсі та мові загалом відповідних значень і смислів, виконують низку прагматичних функцій.

Робота вимагає проєкції на теоретичні положення прагмалінгвістики, дискурслінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, соціолінгвістики, лінгвостилістики, лінгвографії, графіки, беручи до уваги орфографію й пунктуацію, тому важливими вважаємо теоретичні напрацювання, викладені в дослідженнях класиків української лінгвістики, відомих діячів науки й культури, серед яких В. Антонович, Л. Булаховський, М. Драгоманов, Б. Грінченко, П. Житецький, М. Йогансен, П. Куліш, К. Михальчук, І. Огієнко, О. Потебня, В. Сімович, О. Синявський, С. Смаль-Стоцький, Є. Тимченко, Б. Ткаченко, І. Франко, П. Чубинський, М. Шашкевич та ін., а також таких сучасних українських мовознавців, як С. Бибик, Н. Гуйванюк, Т. Гриценко, А. Даниленко, Д. Данильчук, П. Донець, С. Дорошенко, А. Загнітко, С. Єрмоленко, В. Калашник, Т. Космеда, І. Лопушинський, В. Мойсеєнко, А. Мойсієнко, А. Нелюба, В. Німчук, М. Степаненко, Л. Українець, К. Шульжук, І. Фаріон, Н. Фіголь та ін. Ураховано й дослідження зарубіжних учених, що проєктуються на питання походження слов'янської писемності загалом (Г. Бауер, В. Георгієв, В. Істрін, Д. Лихачов, Є. Карський, М. Мозер, О. Реформатський, І. Тейлор, П. Фортунатов, П. Черних, П. Шафарик, Т. Шмельова, Л. Щерба та ін.).

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена тим, що в ній розвинуто методологічне положення про єдність форми і змісту, указано на значущість графеміки (письма), графіки (системи графічних знаків) загалом для лінгвосвідомості українців, що мотивується значною кількістю фактів мовотворчості, реалізованої в українському мовному просторі внаслідок лексикалізації й семантизації одиниць графеміки, що дає змогу моделювати низку актуальних й оригінальних значень та прагматичних ефектів. Дослідження відповідає сучасним лінгвістичним підходам до вивчення мовних явищ у світлі антропо-, тексто- та дискурсцентричної парадигми.

Положення про мотивованість мовних знаків системою екстра- та інтралінгвальних чинників, поступ, розвиток і можливість трансформації одиниць мовної системи, взаємозв'язок між усною й писемною формами мови, зокрема змістом і формою його вираження, належать до методологічних постулатів мовознавства, що не є новими, однак потребують розвитку з урахуванням сучасних дослідницьких парадигм, змін у мовознавстві та мові, насамперед тих, що стосуються поступу графічної норми.

Думка (концепт) відображається й фіксується в графемах. Протобукви співвідносяться з поняттями й предметами дійсності, що стало основою моделювання буквеної внутрішньої форми, базою їхньої графічної форми, а сьогодні й вектором дії відповідних креативних рефлексій для моделювання

значень, творення слів, ідіом і прагматичних ефектів, що закріплюються в мовній свідомості, фіксуються в МКС. У різних мовах це має своєрідне вираження, набуває національної специфіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до проблематики науково-дослідної роботи кафедри української мови ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Сучасна українська мова: когнітивний і прагматичний аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0111U006434). Тема кандидатської дисертації затверджена на засіданні вченої ради ХНПУ імені Г. С. Сковороди (протокол № 6 від 6 листопада 2015 року).

Мета дисертації – з'ясувати підгрунття явища лексикалізації й семантизації графем української мови, урахувавши особливості їхнього функціонування в українському дискурсивному просторі, та визначити прагматичний потенціал зазначених одиниць української лінгвокультури.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання**:

1) *обґрунтувати* статус графеми (звуко-букви) як основної одиниці графеміки, графічної системи української мови відповідно до теоретичних засад українського мовознавства, а також статус нелітерних символів, схарактеризувавши термінологічний апарат дослідження;

2) *розробити* методику вивчення процесу лексикалізації й семантизації графеміки української мови як мовного й мовленнєвого явища з урахуванням їхнього прагматичного потенціалу в межах української лінгвокультури на основі актуалізації внутрішньої форми та творчої діяльності носіїв мови;

3) *простежити* процес становлення українського алфавіту з урахуванням діяхронного (внутрішня форма букви, образ протобукви) й синхронного підходів, описавши чинність відповідних соціолінгвістичних факторів: «азбучні війни», заборони й реформи графіки й орфографії, взаємодію українських графічних символів з графічними знаками інших лінгвокультур (фінікійської, грецької та ін.) на основі чинності опозиції «своє» – «чуже»;

4) *описати* смисло- та словотворчий, функційно-стильовий та стилістичний потенціал звуко-букв й інших графічних символів на основі врахування екстра- та інтралінгвальних чинників, реалізованих функцій, що знайшло вираження у формуванні системи усталених виразів української лінгвокультури й зафіксовано в них як «пам'ять давнини»;

5) *узагальнити* тенденції щодо специфіки творення лексем, моделювання типових значень (смислів), словесних форм (формул), образних засобів, що виникли внаслідок лексикалізації та семантизації звуко-букв, літер кирилиці й латиниці та інших знаків графеміки і виявляються в текстових зразках системи функційних стилів української мови, дискурсивній практиці українців загалом.

Об'єктом дисертаційної роботи є система графічних знаків (графеміка) української лінгвокультури (алфавіт, букви, нелітерні знаки), одиниці якої вирізняються своєрідними внутрішньою й зовнішньою формами, історією, спроможністю лексикалізуватися, семантизуватися, виконувати низку функцій, виражати значення, смисли й містити важливу прагматичну інформацію, моделювати прагматичні ефекти. Оскільки писемність українського народу й український алфавіт як її підгрунття – це наслідок гармонійної взаємодії

лінгвокультур різних народів, своєрідний вияв культури українського народу в мові, то вважаємо за доцільне проектувати об'єкт роботи не лише на українську мову, а певною мірою ширше – на українську лінгвокультуру, що її розуміємо традиційно як вияв, відбиття та фіксацію культури народу в мові й дискурсі (А. Загнітко, Т. Космеда, В. Маслова та ін.).

Предмет вивчення – семантизація графем як явище, що є наслідком процесу їхньої номінації, лексикалізації, функціонування в українському дискурсивному просторі з урахуванням прагматичного потенціалу цього феномену української лінгвокультури.

Термін «графема» в науковий обіг увів І. Бодуен де Куртене (1912) з метою зорової фіксації образу фонем, однак сьогодні в мовознавстві його розуміють неоднозначно. У дисертації спираємося на його широке й вузьке трактування: з одного боку, це будь-яка одиниця графеміки, графічної системи (графічне окреслення літер, звуко-букв, розділових знаків й под.), разом із цим, графема – це «мінімальна одиниця графічної системи певної мови (системи письма)» (А. Загнітко, О. Селіванова, Л. Столярова та ін.), а з іншого, – це співвідношення між звуком і буквою, тобто основна одиниця звуко-буквеного письма, синонім до терміна звуко-буква (А. Загнітко, Т. Космеда, І. Фаріон та ін.).

Джерельну базу дисертації складає система словників української мови, зокрема академічний «Словник української мови» (1970–1980), словник А. Нелюби «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» (Харків, 2012), «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.)» О. І. Дея (Київ, 1969), «Словник модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця XX – XXI століття» І. Я. Глуховцевої (Луганськ, 2013); фольклорні збірки: «Галицько-руські народні приповідки, які зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко» (Львів, 2006); «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса (Київ, 2004); «Збірка українських приказок та прислів'їв» та деякі ін.; низка фрагментів художнього дискурсу українських письменників, насамперед таких, як І. Андрусак, Ю. Андрухович, А. Бачинський, І. Величковський, М. Вінграновський, П. Глазовий, О. Думанська, О. Забужко, Ю. Іздрик, О. Ірванець, І. Калинець, Л. Костенко, І. Котляревський, Т. Малкович, М. Матіос, А. Мойсієнко, В. Неборак, В. Нестайко, О. Олесь, Б. Олійник, І. Роздобудько, Л. Романчук, С. Руданський, В. Симоненко, Г. Сковорода, П. Тичина, І. Франко, Г. Чубай, Т. Шевченко, В. Шевчук, Л. Якимчук та ін.; текстові зразки функціонування графем у публіцистичному (газети «Високий замок», «Дзеркало тижня», «Експрес», «Єдина Україна», «Львівська газета», «Україна молода», «Українська правда», «Український тиждень» за період 2003–2016 рр.), епістолярному (листи І. Антипенка, І. Багряного, А. Калиновського, Лесі Українки, О. Лишеги, І. Франка та ін.), науковому (монографії, наукові статті, енциклопедії, підручники, букварі), релігійному (Біблія, газета «Українська православна церква», проповіді та ін.), діловому (прикладні з ділових документів, напр., постанова «Про запровадження нового порядку оформлення візових документів» та ін.) і розмовному, зокрема й інтернет-мовлення (соціальні мережі «ВКонтакте», «Facebook», живе мовлення українців та ін.), дискурсах. Така кількість і широкий діапазон джерельної бази пояснюється тим, що

лексикалізовані й відповідно семантизовані графемні знаки є унікальним явищем лінгвокультури, що, хоч і не характеризується широким розмаїттям словесних форм і формул, однак викликає чимало рефлексій, проковує моделювання індивідуально-авторських новотворів, трансформацій, варіантів. Незважаючи на значний обсяг джерельного матеріалу, авторська картотека складає лише понад 1 000 текстових (дискурсивних) фрагментів, лексикографічних статей, у яких виявляємо фіксацію функціонування лексикалізованих і семантизованих одиниць графеміки, що, утім, дає змогу простежити певні тенденції, виявити особливості їхнього використання та характерні функції.

Вибір **методів дослідження** зумовлений специфікою об'єкта, предмета, задекларованих аспектів та підходів. У роботі використано такі *загальнонаукові методи*, як *індукція, дедукція, аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення, класифікаційний аналіз*. Серед *лінгвістичних методів* перевагу надано *описовому*, що традиційно використаний для відображення стану опрацьованості проблеми та характеристики зібраного матеріалу, систематизації дослідницького предмета; *контекстуального та лінгвокультурологічного аналізів* – для інтерпретації та опису функційно-семантичного, стильового та прагматичного навантаження фактичного матеріалу, а також актуалізації графічних символів інших лінгвокультур («українська латиниця»), для чого залучаємо прийом *аналізу опозиції* «своє» – «чуже»; метод *спостереження* – для класифікації прикладів лексикалізації та семантизації графем за певними типами, моделями, видами на основі врахування диференційних ознак щодо їхньої словотвірної мотивації, смислотворення, прагматичної значущості, своєрідності стильової диференціації, походження, особливостей взаємодії елементів української графіки з графічними символами інших лінгвокультур, зокрема це стосується функціонування в дискурсивній практиці українців графічних латинських символів, упровадження «української латиниці»; метод *лінгвістичного моделювання* допоміг виявити моделі смислотворення та дав змогу з'ясувати відповідні тенденції функціонування одиниць досліджуваної мовної системи; для встановлення лінгвальних мотивів, зв'язків з екстралінгвальними процесами, що впливають на породження явища лексикалізації й семантизації одиниць графічної системи, їхньої прагматики, яка виявляється в дискурсивній практиці українців, використано метод *дискурсивного аналізу*, а також *лінгвостилістичного аналізу* – для виявлення образних засобів, що змодельовані на основі актуалізації семантизованих знаків графічної системи.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше досліджено феномен явища лексикалізації та семантизації графем української лінгвокультури та графічних символів інших лінгвокультур, що функціують в українському мовному просторі («українська латиниця»), узагальнено екстра- та інтралінгвальні чинники, що сприяли розвитку прагматичного потенціалу досліджуваних одиниць, виокремлено моделі типових значень (смислів), що виникли внаслідок явища семантизації та конотації звуко-букв кирилиці й латиниці та інших символів графічної системи в українському мовному просторі, дискурсивній практиці українців; узагальнено інформацію щодо становлення української лінгвографії.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні: а) особливостей номінації, лексикалізації й семантизації графем як мовного й мовленнєвого явища,

що реалізується в тексті (дискурсі) відповідно до специфіки української лінгвокультури та на основі взаємодії з іншими лінгвокультурами («українська латиниця»); б) системи прагматичних функцій лексикалізованих графем, моделей актуалізації їхніх значень і прагматичних смислів, здатності до творення засобів орнаменталіки; в) потреби вдосконалення термінології лінгвографії.

Практичне значення одержаних результатів убачаємо в тому, що зібраний авторкою фактичний матеріал можна використати в лексикографічній практиці для укладання словника лексикалізованих і семантизованих графем української мови й опису їхньої семантики та прагматики. Результати дослідження доцільно застосовувати під час розроблення теоретичних і практичних курсів із «Сучасної української мови», «Старослов'янської мови», спецкурсів з лінгвографії, графіки, історичного коментаря до українського правопису, стилістики української мови, соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвопрагматики, а також у процесі підготовки наукових досліджень різного кваліфікаційного рівня.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження викладені у виступах на двох всеукраїнських і чотирьох міжнародних конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Мова. Культура. Взаєморозуміння» (Дрогобич, 21 вересня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (Київ, 10 листопада 2015 р.); XV Міжнародній конференції з актуальних проблем семантичних досліджень «Сучасні напрями в дослідженні мовних одиниць (на матеріалі української та російської мов)» (Харків, 15–16 квітня 2014 р.); XVI Міжнародній конференції з актуальних проблем семантичних досліджень «Семантика мовних одиниць» (Харків, 14–15 квітня 2016 р.); III Міжнародній науковій конференції «Україністика: вчора, сьогодні, завтра» (Польща, Познань, 20–21 травня 2016 р.); I Міжнародній конференції «Слов'янські студії» (Миколаїв, 24–25 травня 2016 р.).

У повному обсязі дисертація обговорена на засіданні кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, протокол № 8 від 20 грудня 2016 р.

Публікації. Теоретичні положення й практичні результати дослідження за матеріалами дисертації відображено в 14 статтях, із яких 11 опубліковано в наукових фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України (одна у співавторстві з проф. Т. А. Космедою: авторська частка роботи – добір фактичного матеріалу), одна – в іншому виданні, дві – у закордонних.

Обсяг і структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури й джерел, що складає 555 одиниць: література – 278, джерела – 277. Текстову частину доповнює додаток (3 схеми і таблиця, що узагальнюють теоретичні положення). Загальний обсяг праці становить 261 сторінку, із них основного тексту – 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми апробації й структуру роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження одиниць графеміки української лінгвокультури: діахронно-синхронний підхід» ідеться про те, що графеміка української лінгвокультури формувалася на основі розвитку графіки, орфографії, пунктуації й лінгвографії загалом. Вона є атрибутом національного самовираження й самозбереження, виконує функцію національного символу, відтворює «дух мови»; часто набуває статусу смислотвірного чинника та мотиватора моделювання прагматичних ефектів.

Упродовж тривалого періоду становлення й розвитку графічна символіка української лінгвокультури зазнавала утисків і заборон з боку панівних держав, що стримувало й сповільнювало чи навіть спотворювало її розвиток загалом, однак це стимулювало й креативну діяльність українських лінгвістів, видатних діячів науки й культури (згадаймо діяльність М. Драгоманова, П. Куліша, І. Франка, М. Шашкевича та ін.), які спрямовували свої зусилля на відстоювання національних пріоритетів в «азбучних (орфографічних) війнах», що тривають і сьогодні, оскільки процес удосконалення української орфографії продовжується.

Сучасний український алфавіт – наслідок тривалого процесу міжкультурної взаємодії різних народів, це період поступового становлення й удосконалення основних і допоміжних графічних засобів, зокрема шрифтів (устав, півустав, скоропис та ін.) і системи графічних, графемних, пунктуаційних і поліграфічних засобів сукупно. Кирилиця формувалася й удосконалювалася тривалий час і, урешті-решт, стала тим алфавітом, який загалом задовольняє носіїв української мови з огляду на фонетичну її своєрідність, хоч український правопис містить проблемні вияви й вимагає доопрацювання та переосмислення.

У сучасному українському мовному просторі, як і століття тому, простежуємо «конкуренцію» латиниці й кирилиці, однак така взаємодія набуває нових форм, зважаючи на актуалізацію лінгвопрагматичних параметрів мови. Так, «українську латинку» використовує, напр., часопис «*І*», порівн.: *Herbamy nazyvajemo ustaleni zaokreslenymu pravylamy znaky osib, rodyn, mist, krajin, terytorij...* (В. Костирко).

Графеміка, графіка й пунктуація формують власну систему регламентованих норм, однак, порушуючи їх, мовець створює прагматичні ефекти, репрезентуючи оцінні смисли, емоційність, експресивність, мовну гру та ін., напр.: *Між мною і сестрою металеві двері погребу / що їх із **W**ереди́ни підпирає лопата...* (Л. Якимчук); *«той хто любить **Д...О...В ...Г...І** слова»* (Т. Малкович).

Аналіз наявних дефініцій термінів графеміки дає змогу стверджувати, що ще остаточно не вироблені положення, які стосуються функцій графем (літер і розділових знаків). Термінологія лінгвографії й графіки загалом потребує доповнення, удосконалення й систематизації, очевидно, слід увести такі терміни, як *архаїчні номінації графем* (номінації, що окреслюють ті літери, у яких змінилися назви (*добро, како, мислите, покой* та ін.), *«репресована» графема* –

графема, вилучена з українського алфавіту внаслідок політичних чинників, але в часи незалежності України повернута (*г*) та ін. Аналіз парадигматичних зв'язків у системі розглядуваної термінології (полісемія, напр., терміни *графіка*, *пунктуація* мають по 2–3 ЛСВ, синонімія – *буква*, *літера* чи *графема*, *звуко-буква* тощо, омонімія – *інтеріоральні графони*, *контактні графони* та ін., гіпер-гіпонімія – *дужки* – *прямі*, *заокруглені*, *фігурні* та ін., паронімія – *графеміка* і *графетика* та ін.) також свідчать про потребу вдосконалення цієї термінології. Як зазначено, зокрема й у термінологічних словниках, поняття *графема* не має однозначного трактування в науці про мову (О. Ахманова), що відображено й у низці інших сучасних лінгвістичних термінологічних словників чи енциклопедій (А. Загнітко, Д. Розенталь, М. Теленкова, О. Селіванова, Л. Столярова, Т. Пристайко, Л. Попко, В. Ярцева та ін.).

У другому розділі «**Актуалізація назв одиниць графеміки для творення лексем, значень, усталених виразів й моделювання прагматичних ефектів**» наголошено, що графемі використовують у номінативній техніці під час моделювання аббревіатурних утворень, при цьому можуть актуалізуватися літери латиниці, відповідні звуко-букви, виявлено капіталізацію (напр., серед нових аббревіатурних утворень поширені такі, як *БРР*, *ЗМІ*, *МВФ*, *МТС*, *ВДП*, *НДІБУДМАШ*, *SPA*, *EAC* та ін.). Літери кирилиці й латиниці вживають для творення номенклатурних одиниць у різних терміносистемах, що зумовлено компресією складних термінологічних назв та зручністю, економністю в користуванні ними. Такі номени легко змінювати, модернізувати (напр., *альфа-розпад*, *бета-проміння*, *ікс-проміння*, *V-подібне* та ін.). Назви букв дають змогу прискорити процес творення нових номенклатурних позначень (*Д* – *дипломатична віза*, *Н* – *віза для науковців*, *О* – *студентська віза* тощо).

Літери кирилиці й латиниці відіграють суттєву роль у формуванні системи номенів, своєрідно в цьому процесі «конкурують», виконують низку прагматичних функцій, оскільки природа значень номенів має не семантичний, а прагматичний характер, як і природа власних назв загалом (*X-літаки*, *літак А-320*, *МіГ-17F*, *ЛаГГ-3*, *камертон TF-288*, *блок флейта DSR-351* та ін.).

Для творення одиниць системи власних назв (назв організацій, підприємств, творів художньої літератури й публіцистики та ін.) у сучасному українському дискурсивному просторі активно використовують архаїчні номінації літер (*аз* – *а*, *добро* – *де*, *мислите* – *ем* тощо), літери-історизми (*юс малий*, *юс великий*, *ять*, *іжиця* і под.) і назви сучасних графем кирилиці й латиниці (*а*, *ї*, *є*, *і*, *х* (*ікс*), *d*, *b* та інші літери), залучено низку прийомів, що дають змогу моделювати прагматичні ефекти, спроектовані на атракційність, рекламу тощо (*оркестр «ЯкоІжиця»*, *скетчком «Країна У»*, *телепрограма «DoubleЯть»*, *газета «Ять»*, *магазин комп'ютерної техніки «варіант Х»*). Літерою *ї* названо український незалежний культурологічний часопис, оскільки, «по-перше, конкретність і точність (аж дві крапки над «і»!) – основний принцип роботи організації. По-друге, патріотизм “*Ї*” – це гордість саме українського алфавіту й ніякого більше. І по-третє, оригінальність – “щоб ніхто не здогадався...”» (*Незалежний культурологічний часопис «Ї»*).

Існує традиція актуалізації назв літер у процесі йменування людей (імена,

прізвища, псевдо), що свідчить про значущість писемності для розвитку духовності українців (*Леді Ю, Наталія Фіта, Ірена Іжиця* та ін.). Окремі назви літер чи графічних знаків зручні для творення псевдо, оскільки імплікують у своїй назві, набутій функції чи способі окреслення (ідеться про графічні засоби чи назви пунктуаційних знаків) смисли «невідомий», «утаємничений», «прихований», порівн.: *Mr X, A. D.* – *Олександр Духнович, a+b* – *Василь Чопей*; інколи є вказівка на перші літери імені чи прізвища: *A. D.* – *Олександр Духнович*. Відображено зв'язок із певними вподобаннями людей: такі псевдо можуть дешифрувати лише їхні носії, напр.: *Іжиця* – *Данило Лепкий, Юс* – *Іван Сенченко, Буки-Аз* – *Варвара Чередниченко (Ковальова), A. G.* – *Микола Васильович Ковалевський, A. N. S.* – *Іван Левицький, A. Z.* – *Ян Червінський, (!)* (знак оклику в дужках) – *Олександр Барвінський, .* (крапка) – *Андрій Жук, «.....»* (крапки в лапках) – *Григорій Квітка, ?* (знак питання) – *Петро Артемовський* та ін.

Паремійна система також доводить наявність семантичного й прагматичного потенціалу в назвах графічних символів, що можуть вербалізуватися й, трансформуючись, моделювати нові смисли, що стосується насамперед таких виразів, як *від а до я; від аза до іжиці; засвоїти ази; крапки над «і»* та ін. Факт залучення назв звуко-букв до структури ідіом біблійного походження вказує на їхню сакральність (*альфа і омега; дух і буква закону* та ін.). Назви літер моделюють і низку значень, що пов'язані з процесом навчання, здобуття освіти (*все це ази та буки; аз, буки, віде – в золоті їде; азбучна істина; ні аза не знати; зробити на ять; писати «мисліте»* та ін.). Актуалізовано систему аксіологічно маркованих смислів, репрезентовано прагматичну інформацію, що засвідчує важливість освіти, навчання, знань для мовної свідомості українців, відображає їхні прагнення, наміри, спостереження й настанови, оцінки, систему інтенцій, світогляд, напр.: *аз та бука – і вся наука* (В. Ужченко); *як напише моя мати великі ази, аж поки я розібрала, – лягала три рази* (Б. Грінченко) та ін.

У третьому розділі «Семантика й прагматика одиниць графеміки в системі функційних стилів української мови» засвідчено лінгвокреативність журналістів, письменників, науковців, пересічних носіїв мови, спрямовану на моделювання нових смислів (напр., літера *а* асоціюється з тим, що має два начала, а це базується на актуалізації форми її окреслення: дві прямі з однієї точки, порівн.: *Вона* [“Марія” Г. Чубая – Л.С.] *А і не-А одночасно, ось безвилазна пастка для логіки; повністю ірраціональна, повністю містична, надзвичайно чуттєва...* (К. Москалець); термінів, номенів (напр.: *РПГ-18, Т-101 Грач, РД-180, НК-12 МВ* та ін.); онімів (збірка творів О. Думанської, Г. Терещука «Шептицький від А до Я»; книгарня «Є», видання «Сила м'якого знака», збірка віршів І. Андрусяка «Писати “Мисліте”» та ін.), поетичних образів (напр., *...а «Ц» і «Ч» присіли, наче гноми* (Л. Костенко); *...продовжить політ лише літера «я»* (Ю. Іздрик)), художніх засобів (напр.: *...як альфа й омега – як пара птахів* (Ю. Іздрик)). Простежуємо маніпуляцію усталеними виразами, напр., *Було на світі все неміло, / Мисліте по землі писав* (І. Котляревський). Реалізовано систему механізмів моделювання графічної мовної гри, напр.: *Подивися у ці очі / вії і вії* (Л. Якимчук); *о! / я!.. : на вечорі поезії Т..Т.. / ніхто не вгадає* (Н. Гончар) та ін.

Назви літер мають здатність набувати значень повнозначних слів, а похідні

від них – слів дискурсивних, напр., літери часто використовують для назв типової місцевості чи для вказівки на прізвище людини: «*Адвокат Н. захищає М.*» (М. Матіос), ...*вже підбилося сонце над тісною Н-ською долиною* (І. Франко).

Графіку літер використовують для увиразнення жанрової своєрідності тексту, напр.: *О, Б – хористи з чубами, А та У мають вуса* (Я. Балан) та ін. Доведено, що зазначені одиниці мають великий потенціал у дискурсивній практиці українців.

Авторські пунктуаційні знаки як порушення пунктуаційної норми використовують для породження прагматичних ефектів, що вважається невід'ємним естетично важливим компонентом формування письменницького ідіостилу, напр., І. Андрусак часто вживає тире, а О. Забужко має пристрась до знака оклику і круглих дужок і под. Індивідуально-авторська пунктуація є джерелом збагачення мови письменника (порівн.: *ТИ ВАГІТНА ??????????????????????* (З. Казанжи)). Найвність авторських розділових знаків у художніх і публіцистичних текстах свідчить про самотність, мистецьку оригінальність, багатство образного мислення, напр.: *Тут / будемо / ми / Сонцю молитись / так / ніби німі / три / кроки / в осінь / «...» / і / « , »* (Р. Мельників), «*new(.)now*» (Ю. Іздрик).

Науковий і офіційно-діловий стилі вирізняються насиченістю номенами (*ТД, ТР-1, ТР-2* та ін.), специфікою використання одиниць графічної системи (напр., нумерація: *а) б) в) г) т), план А і план Б* та ін.).

У релігійному стилі графічні символи набули сакрального ореолу (*літера Х – загадковий знак Христа і хресної дороги* (А. Зинов'єв)). Саме з Біблії назви літер як складники ідіом проникли в повсякденну українську мову: *Ні на йоту правди в цьому нема* (з усн. мовл.); *Для мого чоловіка машина – це альфа і омега* (з усн. мовл.). Явище лексикалізації й семантизації графем з актуалізацією прагматики в релігійному дискурсі використовують також для моделювання образності, напр.: *Я [Господь Бог] – Альфа і Омега, початок і кінець...* (Одкр.1,8), *Доки перейде небо й земля, ні одна йота, ні одна риска з закону не перейде...* (Мт.5, 18).

Прагматика епістолярного дискурсу залежить від маніпулятивних графічних можливостей: 1) уживання латинських літер у листах, написаних українською мовою (*Окрім «Lieder», я маю вже 7 пісень «AttaTroll'я»* (Леся Українка); *Я не можу так сказати, як Ви, що мені аби тільки те й те покінчити, то вже й adpatres можна* (Леся Українка)); 2) явище капіталізації (*Дуже БАГАТО письменників і, навпаки, дуже МАЛО, хто хоче давати на Альманах гроші* (І. Антипенко)); 3) уживання графічних евфемізмів, графічна табуїзація (*Дехто, можливо, називає мене тим іменем, яке починається з літери «с»...* (А. Калиновський)); 4) скорочення власних назв з метою утаємничення, табуїзації і под. (*Ще про К. Надій на нього немає* (І. Антипенко), *Чи буваєте Ви в редакції «У. В.»?* (І. Багрянний)).

У розмовно-побутовому стилі к. ХХ – поч. ХХІ ст., інтернет-мовленні простежуємо використання фразеологічних засобів з компонентами – назвами літер (*Головне у житті – це вірити у своє майбутнє, і тільки тоді в тебе все вийде на ять* (ВКонтакте), *Лікарі повинні знати свою справу від аза до іжиці* (Facebook)), крім того, активізовано прийоми використання великих і малих літер

(ЛЮДИНА З ВЕЛИКОЇ БУКВИ. Геній. Тарас Григорович Шевченко (ВКонтакте) та ін.), не лише букв кирилиці (*ТИША* – користувач соцмережі «ВКонтакте» та ін.), але й латиниці (*NAZIK* – користувач соцмережі «ВКонтакте» та ін.). Простежуємо okazionale моделювання смислів (*Ять-культура, телепрограма «DoubleЯть»*), відбувається маніпуляція способами вербальних окреслень графічних символів для вираження емоцій (*ТАК!!!!!!*)) (Facebook), *Я і не знала цього)!!!!!!(:)* (ВКонтакте)). Інтернет-мовлення розбудовує нову графічну систему для омовлення внутрішнього світу людини, яку використовують у повсякденному мовленні. Своєрідно реалізовані словесні формули, напр., формула «трьох літер»: *Українські пенсіонери живуть в 3D: Доїдають Доношують Доживають* (ВКонтакте), *Світом керує закон трьох К: краса, кмітливість, користолюбство* (ВКонтакте).

Загальні результати дослідження дають змогу зробити такі **висновки**:

Підґрунтям явища лексикалізації й семантизації одиниць графічної системи є вироблена національною традицією лінгвофілософія, що базується на методологічному положенні мовознавства про те, що форма є опозицією до змісту, а буквенний запис співвідноситься зі звуковою оболонкою, специфікою вимови.

Графеміка, графіка та орфографія кожної мови має своєрідну історію, зафіксовану в мовній свідомості. Саме тому графеміка (письмо), графіка (сукупність графічних знаків) та правопис (правила написання слів і вживання на письмі пунктуаційних знаків) у сукупності належать до першоелементів лінгвокультури кожного етносу, що є виявом його духовного начала.

Виокремлені складники лінгвокультури прийнято вважати важливим ідеологічним чинником впливу на формування нації, оскільки вони безпосередньо фіксуються в мовній свідомості, виокремлюють й об'єднують членів лінгвокультури, сприяють утвердженню етнічної солідарності, вияву патріотизму, стимулюють національну свідомість. Важливість системи графічних символів для лінгвосвідомості українців визначається значною кількістю фактів мовотворчості, спроектованих на маніпуляцію буквами чи пунктуаційними знаками, зокрема і з використанням поліграфічних можливостей сучасного друку, що дає змогу створювати низку актуальних і оригінальних прагматичних смислів.

Буква має внутрішню форму, відтворює «національний дух» мови. Саме тому цей лінгвокультурний феномен привертає увагу не лише мовознавців, але й ідеологів, які, виконуючи вказівки верхівки певних тоталітарних режимів щодо створення умов для поневолення народу, його асиміляції, уклали програми можливого впливу, ураховуючи графічну символіку, письмо загалом. Зважаючи на те, що літери алфавіту й інші графічні знаки виконують функцію символу національної лінгвокультури, зрозуміло, що, маніпулюючи ними, здійснюється культурна асиміляція, відбувається нав'язування чужих традицій, ідеології, тому великої шкоди розвитку української національної лінгвокультури завдавав насильницький чужоземний вплив, здійснений через «експансію» графічних засобів мови (заборона на друк текстів рідною мовою, нав'язування чужих традицій у використанні графічних символів з одночасним вилученням сформованих традицією тощо). Зміни в графічній системі української мови,

зокрема й орфографічні правила, призвели до деформації окремих питомих рис української мови, що негативно вплинуло не лише на писемну форму мовлення, але й на живе усне мовлення, вимову, штучно змінивши правила орфоєпії. Діячі української науки й культури протидіяли процесам графічної русифікації та латинізації (спроби впровадження латиниці). Учені напрацьовували пропозиції щодо реформ графіки й орфографії, здійснювали пошук графічної й орфографічної норми («драгоманівка», «желехівка», «кулішівка», «максимовичівка»), відбувалися своєрідні «азбучні війни», що тривають і сьогодні, як боротьба консерваторів з реформаторами за зміни правописних норм.

Сучасний український алфавіт – продукт гармонійної діяльності людства, результат чинності опозиції «своє – чуже». Створюючи абетку для слов'ян, Кирило й Мефодій спиралися на досвід інших народів. Протобукви мали певну базу творення, внутрішню форму. Первинну діяльність моделювання літер приписують креативності фінікійців. Перші літери окреслювали предмети довкілля, те, що бачило око давньої людини-екстраверта: світ фауни й флори, людське тіло та ін. Однак уже в грецькому алфавіті, що розвинув фінікійську традицію, така мотивація зникає, адже слова – назви літер – у процесі запозичення, переходу в алфавіт іншої лінгвокультури, утрачають актуальну внутрішню форму, а схожість з рефлексорами номінацій зберігається тільки графічно, однак це викликає в мовній свідомості носіїв інших лінгвокультур й іншу систему асоціацій.

Накопичивши чималий досвід, українська лінгвографія, графіка зокрема, сформувала власну термінологію, різноманітну за системою усталених параметрів (походження, активне та пасивне вживання, структура, спосіб номінації). Утім, тлумачення окремих термінів вимагає уточнення, а деякі дефініції перебувають лише в стадії формування.

Традиція лексикалізації й семантизації літер алфавіту засвідчує їхню важливість для мовної свідомості українців, оскільки на їхній основі виробилася система паремійних одиниць. Ці одиниці функціують з давніх часів, виявляючись у всіх функційних стилях. Значна частина ідіом з компонентами – назвами графем належить до прецедентних феноменів Біблії, утворюючи систему біблеїзмів. Зв'язок із Біблією – свідчення сакральності звуко-букв.

У сучасному українському дискурсивному просторі для моделювання прагматичних смислів, системи конотацій, репрезентації графічної гри та ін. своєрідно використовують чеський варіант латиниці, що послідовно виявляється в українських ЗМІ, інтернет-мовленні. Окрім того, із цією ж метою відбувається змішування латиниці й кирилиці, латинізовані вкраплення в тексти, що загалом репрезентовані кирилицею. Постмодернізм актуалізував використання знаків латиниці в художньому стилі мовлення.

Відхилення від графічного стандарту чи орфографічної норми з урахуванням усіх графічних засобів виокремлення слів і словосполучень, зокрема й незвичних, що мотивовані стилістикою контексту (графічне окреслення слів – виокремлення за допомогою зміни шрифтів, розрядка, дефісація, уведення в текст знаків чужої лінгвокультури, уживання великої літери замість малої й навпаки,

маніпуляція знаками пунктуації – їхня відсутність, дублювання, багаторазовий повтор та ін., а також інші графічно-орфографічні альтернативи, зокрема й фігурне розміщення тексту на площині сторінки) вплинули на формування системи образних графічних засобів та реалізацію прагматичних ефектів.

Чинник зовнішньої форми може призвести до утруднень у міжкультурній комунікації, особливо в міжкультурній трансляції, оскільки на основі актуалізації назв окремих літер утворюються безеквівалентні (екзотичні) мовні одиниці.

Лексикалізація й семантизація графем – характерне явище української лінгвокультури, що фіксується (1) у *мовній системі*, перетворюючись на усталені факти, формуючи нові слова чи значення, поповнюючи систему номенів, ономастикону та фразеології, і (2) на *рівні мовлення* як наслідок спонтанного оказіонального утворення, лінгвокреативності мовців щодо актуалізації сформованих традицією словесних моделей і форм використання графіки та реалізації її потенціалу (своєрідне омовлення емоцій, почуттів, асоціацій, образного мислення та ін.), моделювання низки прагматичних ефектів (конотація, стилізація, інтимізація, табуїзація, евфемізація та ін.) і через вплив на сприйняття візуальних образів; (3) на *текстовому рівні* актуалізація графічних символів спричиняє створення поетичних жанрів (акровірш, фігурний вірш та ін.), *формується система формальних графічних текстових окреслень*, що *своєрідно виявляються в усіх функційних стилях української мови*, по-новаторськи окреслюючись у мові Інтернету, фіксуючи типові прагматичні потенції.

Функційне навантаження графічних символів зумовлене їхніми можливостями в слово-, смисло-, фраземо-, образо- та жанротвірності, дидактичності (актуалізується в процесі навчання читання), атракційності, розважальності, естетизації, інтимізації, евфемізації, табуїзації, окресленні графомаркованості писемного мовлення загалом.

Серед тенденцій моделювання номінативної техніки, типових значень (сми́слів), словесних форм, що виникли внаслідок маніпулювання графемами кирилиці й латиниці в дискурсивній практиці українців, виокремлюємо такі: 1) використання капіталізації букв та інших маніпуляцій ними під час утворення абревіатур, 2) збільшення й урізноманітнення системи номенів, 3) розширення українського ономастикону, 4) трансформація усталених виразів української лінгвокультури, 5) моделювання смислів через упровадження нових словесних формул зі складниками-графемами (виокремлення перших літер ключових слів висловлювання й фокусування уваги на їхніх значеннях, формула «трьох літер» та ін.); 6) маніпуляція графічними знаками на основі порушення графічних, орфографічних і пунктуаційних норм; 7) актуалізація графічної текстової маркованості для створення системи прагматичних ефектів.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності укладання словника термінів сучасної лінгвографії; на основі зібраного фактичного матеріалу можна укласти й словник усталених виразів, що містять лексикалізовані й семантизовані графеми української лінгвокультури.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Латинський алфавіт як наслідок міжкультурної взаємодії // Мова. Культура. Взаєморозуміння : зб. наук. пр. / відп. ред. проф. Т. А. Космеда. – Дрогобич, 2012. – Вип. II. – С. 73–81.
2. Літери як наслідок взаємодії лінгвокультур різних народів : узагальнення діахронічного аналізу // Вісник Житомир. держ. ун-ту. ім. Івана Франка / гол. ред. проф. Саух П. Ю. – Житомир, 2012. – Вип. 65. – С. 210–213.
3. Назви літер у складі паремій української мови : семантика і прагматика // Волинь філологічна : текст і контекст. Актуальні проблеми сучасного мовознавства : зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – Вип. 14. – С. 225–235.
4. Номінації літер – джерело поповнення українського та російського ономастиконів // Восточноукраинский лингвистический сборник : сб. науч. тр. / редкол. : отв. ред. Е. С. Отин. – Вып. 14. – К. : Изд-й Дом Дмитрия Бурого, 2012. – С. 122–132.
5. Писемна традиція слов'ян : внутрішня форма протобукв і їхня трансформація // Siowo. Tekst. Czas XI. Frazeologia siowiacska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym / Pod. red. M. Hordy, W. Mokijenki, H. Waltera. – Szczecin-Greifswald, 2012. – S. 752–759.
6. Семантизація звуко-букви як універсальне мовне явище (на матеріалі української, російської і англійської лінгвокультур) // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2012. – Вип. 33. – С. 104–110.
7. Прагматична функція літер у формуванні системи сучасних номенів // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2013. – Вип. 35. – С. 56–63.
8. Функціонування назв літер у художньому тексті : моделювання індивідуально-образних смислів // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2014. – Вип. 38. – С. 193–204.
9. Засвоєння українського алфавіту – актуальна проблема курсу «Українська мова як іноземна» : аналіз дидактичної практики і авторські пропозиції // Теор. і практ. викл. укр. мови як інозем. : зб. наук. пр. / гол. ред. І. Кочан. – Львів, 2015. – Вип. 11. – С. 113–119.
10. Принципи засвоєння літер українського алфавіту // Наук. вісн. ДДУ ім. Івана Франка, сер. : «Філол. науки» (мовозн.) : зб. наук. пр. / гол. ред. О. А. Бабелюк. – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 262–268.
11. Актуалізація назв літер та їхніх похідних у релігійному стилі і його вплив на інші стилі мовлення // Лінгвостилістичні студії : наук. журн. / гол. ред. С. К. Богдан. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 4. – С. 209–221.
12. Актуалізація назв літер та похідних від них у сучасній українській публіцистиці // Studia Ukrainica Posnaniensia. Zeszyt IV. – Poznan. : UAM w Poznaniu / red. nauk. prof. T. Kosmeda, 2016. – С. 155–167.

13. Графічні системи слов'янських мов : взаємовплив та прагматика // Наук. праці : науково-методичний журнал / гол. ред. проф. Л. П. Клименко. – Вип. 266. – Т. 278. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 63–68 (у співавторстві з Т. А. Космедою).

14. Порушення орфографічних норм як спосіб формування авторського ідіостилю // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. К. Ю. Голобородько. – Харків, 2016. – Вип. 43. – С. 100–109.

АНОТАЦІЯ

Соболь Л. І. – Явище семантизації графем української лінгвокультури та їхня прагматика. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2017.

У дисертації запропоновано аналіз явища лексикалізації й семантизації основних та допоміжних графем (графеміки) української мови з урахуванням особливостей їхньої стильової та стилістичної реалізації, функціонування в українському дискурсивному просторі. Визначено прагматичний потенціал зазначених одиниць української лінгвокультури. Функційне навантаження системи графічних символів зумовлене їхніми можливостями в слово-, смисло-, фраземо-, образо-, символо- та жанротвірності, естетизації тексту, його орнаменталізації, системній організації, а також дидактичності (актуалізується в процесі навчання читання), атракційності, розважальності та можливостями окреслення графомаркованості писемного мовлення загалом.

Ключові слова: графема, графеміка, графічний символ, українська лінгвокультура, лексикалізація, семантизація, прагматичний потенціал, функційне навантаження.

АННОТАЦИЯ

Соболь Л. И. – Явление семантизации графем украинской лингвокультуры и их прагматика. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Харьков, 2017.

В этом исследовании предложен анализ явления лексикализации и семантизации графем (графемики) украинской лингвокультуры с учетом особенностей их стилевой и стилистической реализации. Диссертация состоит из введения, трех разделов («Теоретические основы исследования единиц графемики украинской лингвокультуры: диахронно-синхронный поход»; «Актуализация названий единиц графемики для образования лексем, значений, устойчивых выражений и моделирования прагматических эффектов»; «Семантика и прагматика единиц графемики в системе функциональных стилей украинского языка»), выводов, списка литературы и источников. В работе подчеркивается, что в основе явления лексикализации и семантизации графем лежит выработанная

национальной традицией лингвофилософия, базирующаяся на методологическом положении о том, что форма является оппозицией к содержанию, а буквенное обозначение непосредственно соотносится с соответствующей звуковой оболочкой. Графемика, графика и орфография каждого языка имеет своеобразную историю, зафиксированную в языковом сознании носителей языка как память древности. Графемика (письмо), графика (совокупность графических знаков) и правописание (правила написания слов и постановки пунктуационных знаков) в совокупности принадлежат к первоэлементам лингвокультуры. Отмеченное принято считать важным идеологическим фактором влияния на формирование нации, языкового сознания этноса, его выделяющим и объединяющим началом, способствующим утверждению этнической солидарности и являясь стимулом национальной мобилизации. Графемика – это своеобразное «лицо нации». Изменяя национальные графические символы, можно культурно ассимилировать народ, навязывая ему чужую культуру, идеологию, отрывая его от этнических корней, нейтрализуя национальную самобытность, поэтому большой вред для развития украинской лингвокультуры нанесло чужородное влияние, «экспансия» графических символов, в частности запрет на печать текстов на родном языке, навязывание чужих традиций в использовании графических символов с одновременной нейтрализацией выработанных традицией, что связано прежде всего с русификацией. Изменения графической системы украинского языка, включая орфографические правила, привели к деформации некоторых естественных языковых черт, что отрицательно повлияло не только на письменную форму речи, но и на живую устную речь украинцев, их произношение, искусственно изменив правила орфоэпии. Деятели украинской науки противодействовали процессу русификации и латинизации (следствие полонизации), осуществляя реформы графики и орфографии. Происходил поиск графической и орфографической нормы («драгоманивка», «желехивка», «кулишивка», «максымовычивка»), активизировались «азбучне войны», продолжающиеся и сегодня (борьба консерваторов и реформаторов).

Функциональная нагрузка графических символов обусловлена их возможностями в слово-, смысло-, фраземо-, образо- и символотворчестве, дидактичности, аттрактивности, развлекательности, интимизации, эстетизации, эвфемизации, табуизации, графомаркированности в целом. Среди тенденций, прослеживающихся в моделировании номинативных техник, значений (смыслов), словесных форм, возникших вследствие манипуляции графемами кириллицы и латиницы в дискурсивной практике украинцев, выделяем: 1) использование капитализации букв и другие виды манипуляции ими в процессе образования аббревиатур, 2) увеличение системы номенов и содействие ее вариативности, связанное с развитием сфер человеческой деятельности (наука, туризм, искусство и др.), 3) расширение украинского ономастикона за счет графемного потенциала в образовании новых номинаций для наименования явлений действительности, 4) трансформация устойчивых выражений украинской лингвокультуры, составными компонентами которых являются названия графем, 5) моделирование смыслов за счет внедрения новых словесных формул с компонентами –

названиями графем (выделение первых букв ключевых слов высказывания и фокусирование внимания на их значениях, формула «трех букв» и др.); б) манипуляция графическими знаками, происходящая на основании нарушения графических, орфографических и пунктуационных норм; 7) актуализация широких возможностей графической маркированности текста для создания системы прагматических эффектов.

Ключевые слова: графема, графемика, графический символ, украинская лингвокультура, лексикализация, семантизация, прагматический потенциал, функциональная нагрузка.

SUMMARY

Sobol L. I. – Phenomenon of Semantization of Graphemes in Ukrainian Linguo-culture and their Pragmatics. Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: speciality 10.02.01 – Ukrainian Language. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2017.

The thesis presents an analysis of the phenomenon of the lexicalization and semantization of the main and auxiliary graphemes (graphemics) in the Ukrainian language, which takes into consideration the peculiarities of their style and stylistic implementation, as well as their functioning in the Ukrainian discourse. The pragmatic potential of the abovementioned units of the Ukrainian linguo-culture has been determined in the course of the research. The functional load of the system of graphic symbols is due to their capabilities to create words, meanings, phrasemes, images, symbols and genres, to enhance the aesthetic quality of a text, to ornament it, and organize it as a system, as well as their didactic features (which are activated in the process of learning to read), attractiveness, ability to entertain, and to outline the graphic marking of a written speech in general.

Key words: grapheme, graphemics, graphic symbol, Ukrainian linguo-culture, lexicalization, semantization, pragmatic potential, functional load.

Відповідальна за випуск
доктор філологічних наук, професор
Т. А. Космеда

Підписано до друку 17.01.2017 р.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Наклад 100 прим.
Видруковано у книжковій друкарні “Коло”
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Україна, 82100.
тел./факс: +380 3244 2-90-60, 3-87-32,
ел. пошта: koloopera@gmail.com, kolodruk@gmail.com